

Комплексна методика розробки моделі квантифікованої оцінки процесу транснаціоналізації

ЛАРИСА РУДЕНКО-СУДАРЕВА*
ДЕНИС ГУРТОВ**

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено теоретичні основи транснаціоналізації, особливості її розвитку на основі вивчення світового досвіду теорії і практик; систематизовано методичні підходи до визначення економічної категорії «транснаціоналізація» та запропоновано її авторську дефініцію; розроблено комплексну методику побудови моделі квантифікованої оцінки процесу транснаціоналізації на основі 7-ми етапного алгоритму формування ключових індикаторів; систематизовані та проведені узагальнення емпіричних досліджень щодо стану, розвитку, наявних тенденцій, компаративного аналізу рівня транснаціоналізації по окремих групах ТНК.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: транснаціоналізація, світова транснаціоналізація, корпоративна транснаціоналізація, індивідуальний індекс транснаціоналізації, індекс світової транснаціоналізації, середньостатистичний індекс світової транснаціоналізації, математична модель, модель квантифікованої оцінки.

Вступ

Однією з характерних рис глобальної трансформації сучасної світової економіки є прискорення процесу структурних зрушень, яке з одного боку, відкриває нові можливості перед країнами в підвищенні рівня виробництва матеріальних благ, поліпшенні якості життя людей, з іншого боку, характеризує нові вимоги, які постають перед країнами світу у руслі транснаціоналізаційного процесу.

Процеси транснаціоналізації тривалий час перебувають у центрі уваги багатьох учених-економістів і дослідницьких інституцій, висвітлені у працях ряду

---

* Руденко-Сударева Лариса Володимирівна – доктор економічних наук, професор кафедри міжнародних фінансів КНЕУ імені Вадима Гетьмана.

** Гуртов Денис Олегович – магістр міжнародної економіки.

зарубіжних учених та фундаментальних вітчизняних дослідженнях науковців та практиків¹.

Незважаючи на постійний дослідницький інтерес протягом останніх десятиліть до проблем транснаціоналізації, дискусійними залишаються не тільки практичні, але й методологічні питання категоріально-понятійної ідентифікації, можливості оцінки значення транснаціоналізаційних трансформацій для країн з різним рівнем економічного розвитку, та світового розвитку в цілому, включаючи квантифіковані підходи.

Метою даного дослідження є уточнення поняття та особливостей транснаціоналізаційних процесів на основі вивчення світового досвіду теорії і практики транснаціоналізації, проведення та узагальнення емпіричних досліджень щодо стану, розвитку, наявних тенденцій, компаративного аналізу рівня транснаціоналізації по окремих групах ТНК.

Алгоритм формування ключових індикаторів

Для реалізації окресленої мети нами запропонована комплексний підхід до методики розробки моделі квантифікованої оцінки процесу транснаціоналізації на основі 7-мієтапного алгоритму формування ключових індикаторів (табл. 1) та його емпіричної апробації. Дотримуючись визначеної алгоритмом послідовності, сформуємо показники для виміру транснаціоналізаційних процесів та проведемо відповідні емпіричні розрахунки.

---

¹ Білорус О.Г., Лук'яненко Д.Г. та ін. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія. – К.: КНЕУ, 2001. – 736 с.; Зименков Р. Зарубежная деятельность американских ТНК // Российский экономический журнал. – 2001. – № 11. – С.19; Левківський В.М. Національні економічні інтереси як імператив у відносинах України з ТНК // Збірник наукових праць. Вип. 37. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 2003. – С. 76-82, Луцшин З.О. Інтернаціоналізація потоків капіталу – основа фінансової глобалізації // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 30. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка Інститут міжнародних відносин – 2001. – С. 81-96; Пашин С.Т. Функционирование ТНК: организационно-экономическое обеспечение. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2002. – С. 189; Руденко Л.В. Управління потоками капіталів у сучасній бізнес-моделі функціонування ТНК: Монографія. – К.: Кондор, 2004. – 480 с.; Сиденко С.В. Социальные аспекты развития современной мировой цивилизации // Цивилизационные модели современности и их исторические корни / Ю.Н.Пахомов, С.В. Крымский. – 2002.

Формування ключових індикаторів для оцінки динаміки процесу транснаціоналізації

Формування ключових індикаторів для оцінки динаміки транснаціоналізаційного процесу спирається на розроблений авторський алгоритм і передбачає виконання дій відповідно до завдань перших чотирьох етапів.

Етап 1. Уточнення понятійно-категорійного апарату. Передусім, приймемо за основу, що **транснаціональна корпорація** є групою компаній, які не тільки: а) знаходяться і функціонують у різних країнах; б) контролюються штаб-квартирою, яка розташована в одній конкретній країні; в) керуються загальною стратегією і скоординованою політикою; г) мають певні масштаби міжнародної діяльності, але й д) реалізують єдину бізнес-ідеологію із синтезом філософії волонтаризму, прагматизму і лібералізму; е) втручаються у міжнародні політичні процеси, являючи собою їх нові суб'єкти; г) мають уніфіковану корпоративну систему бухгалтерського обліку і звітності².

Таблиця 1

Авторська логіка формування ключових індикаторів для оцінки динаміки досліджуваних процесів³

Етап	Сутність етапу	Очікуваний результат
I	Уточнення понятійно-категорійного апарату на основі порівняння сутнісного значення ключових дефініцій та виявлення їх змістовного наповнення	Авторська дефініція
II	Вивчення теоретичних основ прогнозування стану економічних явищ та процесів за допомогою: <ul style="list-style-type: none"> • фундаментального аналізу (Ф.Блок, Б.Грем, Д.Додд, І.Закарян, Г.Кіма, С.Котла, Ліховідов В, Р.Мюррея, С.Тернера, М.Томсета, М.Хаертфельдер); • кількісного аналізу (Вашельє, Грехем); • технічного аналізу (Ч.Доу, Е.Найман, Н. Нісон, Твардовський В., Дж.Швагер, Еліот, Де Марк, Фібоначчі); • економіко-математичне моделювання 	Вибір методичного підходу

² Руденко Л.В. Управління потоками капіталів у сучасній бізнес-моделі функціонування ТНК: Монографія. – К.: Кондор, 2004. – С. 63.

³ Розроблено авторами.

	(П.Сіомпа, Р.Фриш)	
III	Вибір математичної моделі для побудови графічної інтерпретації процесу й оцінювання на її основі прогнозу даних (методика Бокса-Дженкінса, статистика Дарбіна-Уотсона та Стюдента, критеріїв Акайке та Байєса-Шварца, F-статистика Фішера, трендів, модель авто регресії, однокрокове прогнозування, логарифмування)	Релевантна модель
IV	Формування системи індикаторів для забезпечення квантифікованої оцінки досліджуваного процесу	Система індикаторів
V	Виконання емпіричних розрахунків на основі розробленої системи індикаторів	Аналітичні таблиці
VI	Побудова графіку динаміки основних індикаторів для візуальної інтерпретації і додаткової аргументації виявлених тенденцій та закономірностей	Графіки
VII	Аналітична оцінка процесу, формування прогностичної інформації та вироблення відповідних планів дій на рівні національних або міжнародних інституціональних структур	Аналіз, прогноз, заходи

Спираючись на проведені в авторських роботах дослідження теоретичних моделей і концепцій, що пояснюють сутність, причини виникнення та еволюції ТНК, виявлено три найбільш поширених підходи до ідентифікації сутності транснаціоналізації:

- по-перше, транснаціоналізація ділової активності підприємства, як найбільш зріла стадія процесу його інтернаціоналізації⁴;
- по-друге, транснаціоналізація як ключова тенденція сучасної інтернаціоналізації⁵;

⁴ Грищенко А. Актуальні проблеми формування інвестиційного клімату для ТНК // Зб.наук.пр. Вип.32 / Відп.ред. В.Е.Новицький. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2003.; Данилюк Н. Розвиток ТНК: деякі аспекти впливу на навколишнє середовище: Транснаціональні корпорації // Ринок цінних паперів України. – 2004. – № 1-2.; Мочерний С. Транснаціональні корпорації (ТНК) // Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп.ред) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.; Пашин С.Т. Функционирование ТНК: организационно-экономическое обеспечение. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2002. – с. 189.

⁵ Зименков Р. Зарубежная деятельность американских ТНК // Российский экономический журнал. – 2001. – № 11. – С. 19; Левківський В.М. Національні економічні інтереси як імператив у відносинах України з ТНК // Збірник наукових праць. Вип. 37. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 2003. – С. 76–82.; Луцишин З.О. Інтернаціоналізація потоків капіталу – основа фінансової глобалізації // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових

• по-третє, транснаціоналізація як стадія глобалізації⁶.

Спираючись на узагальнення виявлених теоретичних підходів до сутності **транснаціоналізації**, пропонуємо її ідентифікувати як найбільш зрілий і завершений етап у процесі інтернаціоналізації підприємницької діяльності суб'єктів будь-якої форми власності, який характеризується високим рівнем географічної диверсифікованості системи ресурсного забезпечення (матеріально-виробничий ресурс, інтелектуально-кадровий ресурс, фінансовий, інформаційний ресурс); гнучкою організаційною архітектурою з обов'язковим виділенням одного головного (або кількох) керівного ідеолого-стратегічного ядра, що продукує єдину бізнес-ідеологію із синтезом філософії волюнтаризму, прагматизму і лібералізму; пріоритетним використанням прямого зарубіжного інвестування, як інструменту зовнішньоекономічної експансії; непереборним прагненням корпоративного топ-менеджменту до глобального панування на основі системного цілеспрямованого застосування фінансової могутності, інформаційного і політичного впливу, коаліційної сили зв'язків з урядами та засобів силового і прихованого тиску. Як загальносвітове явище транснаціоналізація являє собою об'єктивний процес посилення світової інтеграції в результаті експансивного розгортання міжнародних операцій ТНК.

Отже, зазначені підходи до ідентифікації транснаціоналізації створюють передумови до оновлення її показників. Зокрема, вважаємо необхідним для диференціації зазначених понять і явищ ввести ідентифікаційні ознакові акценти, які дозволяли б досить чітко конкретизувати масштабність процесу транснаціоналізації, а саме **транснаціоналізацію світову і транснаціоналізацію корпоративну**.

праць. Випуск 30. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка Інститут міжнародних відносин, 2001. – С. 81-96.

⁶ Білорус О.Г., Лук'яненко Д.Г. та ін. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія. – К.: КНЕУ, 2001. – 736 с., Сиденко С.В. Социальные аспекты развития современной мировой цивилизации // Цивилизационные модели современности и их исторические корни / Ю.Н.Пахомов, С.В. Крымский. – 2002; Сорос Дж. Джордж Сорос про глобалізацію. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. – 173 с., Stiglitz J. On Changing the Global Financial Architecture (Exepts from Globalization and Its Discontents) // Transition. The World Bank. Vol.13, № 3, May – June 2005. – pp. 16-17.

Етап 2. Вивчення теоретичних основ аналізу та прогнозування стану транснаціоналізаційних процесів. Наукова оцінка такого складного феномену як транснаціоналізація не представляється можливою без емпіричних досліджень стану, розвитку, а також прогнозування його ймовірних сценаріїв динаміки. Оскільки сучасний світовий економічний розвиток характеризується глибинною складністю процесів, які в ньому відбуваються, стандартні методи моделювання часових рядів задля аналізу та прогнозування в таких умовах не завжди надають задовільні результати, саме тому за основу побудови системи показників для наукового дослідження складних економічних явищ і процесів, зокрема еволюційного розвитку, динаміки, стану і прогнозуванню подальших ситуацій у процесі світової транснаціоналізації нами обрані методи, що базуються на компаративних принципах теоретичного узагальнення та удосконалення ключових дефініцій, узагальненні концептуальних підходів до ретроспективного аналізу та прогнозування, зокрема, фундаментального (Ф. Блок, Б. Грем, Д. Додд, І. Закарян, Г. Кіма, С. Котла, Ліховідов В, Р. Мюррея, С. Тернера, М. Томсета, М. Хаертфельдер), технічного (Ч. Доу, Е. Найман, Н. Нісон, Твардовський В., Дж. Швагер), кількісного (Башельє, Грехем) та економіко-математичного моделювання (П. Сіомпа, Р. Фриш).

Етап 3. Вибір математичної моделі для побудови графічної інтерпретації процесу транснаціоналізації. Селективний підхід до вибору математичної моделі та побудови графічної інтерпретації процесу спирається на виявленні шляхом візуального аналізу позитивного тренду, для якого практично неможливо визначити незалежні змінні (регресори) через його довгостроковий напрям розвитку в бік збільшення значень із значними коливаннями в кінці періоду. Це зумовлює необхідність вибірки релевантної моделі серед побудованих авторегресійних моделей-кандидатів за модифікованою методикою Бокса-Дженкінса, яка забезпечує отримання моделі високого ступеня адекватності за умови використання інформативних статистичних даних і дотримання вимог методу оцінювання параметрів

Для оцінювання якості (адекватності) моделі нами були використані статистика Дарбіна-Уотсона (DW) з перевіркою значущості оцінок параметрів моделі за

допомогою t -статистики Стюдента, інформаційних критеріїв Акайке та Байєса-Шварца, F -статистики Фішера, з обчисленням середнього абсолютного значення похибки (САП), середнього квадрата похибки (СКП) і суми квадратів похибок (СМКП), середньої абсолютної похибки в процентах (САПП). При побудові авторегресійної моделі процесу розраховувались значення автокореляційної та частково автокореляційної функцій, використані метод найменших квадратів, трендів, однокрокового прогнозування, логарифмування. Всі отримані результати оцінювання розглянутих моделей і прогнозів наведено в табл. 2.

Результати моделювання свідчать, що краща з побудованих моделей дає можливість оцінити короткострокові і довгострокові прогнози з середньою абсолютною похибкою біля 3,985 %. Це цілком прийнятний результат, якщо взяти до уваги, що фінансово-економічні прогнози вважаються адекватними до рівня похибок 30 %.

Застосування економіко-математичних методів до визначення кількісних критеріїв дозволяє сформувати оновлену систему необхідних показників.

Таблиця 2

Результати моделювання і однокрокового прогнозування досліджуваного процесу

Тип моделі	Характеристики моделі			Характеристики однокрокового прогнозу			
	R^2	$\Sigma e^2(k)$	DW	СекП	САП	САПП	Коефіцієнт Тейла
АР(1)+тренд	0,87 4	66958 7	1,22	173,9 5	92,91	30,93	0,1761
АР(1,4)+тренд	0,89 0	54531 6	1,52	187,1 5	106,7 1	39,68	0,1779
АР(1,13)+тренд	0,86 5	51360 7	1,95	259,2 1	163,6 6	31,12	0,2079
Моделі для логарифмованих даних							
АР(1)+тренд	0,97 9	1,432	1,13 6	0,263	0,213	4,29	0,0256

⁷ Розраховано авторами.

AP (1,13)+трен д	0,95 6	1,029	1,36 6	0,280	0,226	3,985	0,0103
---------------------	-----------	-------	-----------	-------	-------	-------	--------

Етап 4. Формування системи індикаторів для забезпечення квантифікованої оцінки досліджуваного процесу.

4.1. Інтегральний кількісний показник критичної маси ТНК. Зважаючи на суперечливі підходи до ідентифікації транснаціоналізації, формування показників для її емпіричної оцінки також зумовлене метою дослідження та призначенням для подальшого застосування результатів емпіричної оцінки. Зокрема, в попередніх роботах нами було запропоновано поняття критичної маси ТНК, що характеризується кількісними і якісними критеріями. Застосування економіко-математичних методів до визначення кількісних критеріїв дозволило сформувати систему таких показників:

- *індекс концентрації ТНК у країні*, який доцільно поділити на індекс концентрації власних (національних) ТНК – I_{KB} та індекс концентрації іноземних ТНК

– I_{KI} . На нашу думку, перший індекс повинен мати абсолютну перевагу над другим. Враховуючи комплексний характер індексу концентрації пропонуємо його розрахунок за формулою:

$$I_{KB} = \sqrt{(1 - KB_g)^2 + (1 - KP_g)^2 + (1 - KE_g)^2 + (1 - KI_g)^2},$$

де KB_g – відношення обсягу виробництва власних (національних) ТНК до ВВП;

KP_g – відношення кількості робочих місць, що забезпечують ТНК у власній країні до загальної кількості працездатного населення країни;

KE_g – відношення обсягу експорту ТНК до загального експорту країни;

KI_g – відношення обсягу ПІІ, залучених власними (національними) ТНК до загального припливу ПІІ в країну.

Відповідно, індекс концентрації іноземних ТНК – I_{KI} розраховується за формулою:

$$I_{KI} = \sqrt{(1 - KB_i)^2 + (1 - KP_i)^2 + (1 - KE_i)^2 + (1 - KI_i)^2},$$

де показники KB_i, KP_i, KE_i, KI_i . визначаються по аналогії з попередніми.

• *Індекс диверсифікованості національних ТНК*, що пропонується визначати за формулою:

$$I_0 = \sqrt{(1 - ДВ)^2 + (1 - ДЕ)^2 + (1 - ДР)^2 + (1 - ДГ)^2},$$

де ДВ – відношення обсягів закордонного виробництва національних ТНК до загального обсягу їх виробництва;

ДЕ – відношення обсягу експортованої продукції національними ТНК до загального обсягу їх виробництва;

ДР – відношення експорту робочої сили ТНК до загальної кількості працюючих у корпораціях;

ДГ – відношення кількості країн географічної диверсифікації національних ТНК до загальної кількості країн – стратегічних партнерів України.

• *Індекс глобалізованості країни ($I_{ек}$)*, який розраховується рейтинговими агенціями з 2001 р. за їх власними методиками і включає чотири основні параметри:

1. Рівень економічної інтеграції (обсяг міжнародної торгівлі, ПІІ, виплати зовнішнього боргу).

2. Рівень залученості у міжнародну політику (членство держави у міжнародних організаціях, кількість посольств та представництв тощо).

3. Рівень технологічної залученості (кількість користувачів та провайдерів Інтернет).

4. Персональні контакти (міжнародні поїздки, туризм, міжнародні телефонні переговори тощо).

На основі означених трьох індексів пропонується визначати інтегральний кількісний показник критичної маси національних ТНК за формулою:

$$ІКМ = (I_{кв} + I_0 + I_{ек}) : 3, \text{ де } ІКМ - \text{ інтегральний кількісний показник критичної маси.}$$

Визначення *якісних критеріїв*, на думку автора, має торкатись таких напрямів як охоплення пріоритетних галузей та сфер діяльності, замкненість виробничо-технологічних циклів, ступінь соціальної мотивації.

Вважаємо, що досягнення критичної маси ТНК в Україні та оцінка їх позитивної значущості можливі лише на основі адекватної селекції системи критеріїв у межах чіткої політики транснаціоналізації, яка повинна, передусім, визначати можливість регулювання і

контролю критичної маси корпорації, що, у свою чергу, вимагає формування відповідних регулюючих структур, механізмів і інструментів, уточнення та глибокий науковий аналіз яких виходить за рамки даного дослідження.

4.2. *Індивідуальний індекс транснаціоналізації (індекс корпоративної транс націоналізації)*. Відомий в економічній літературі індекс транснаціоналізації щодо кожної окремої ТНК ($I_{ТН}$) за методикою ЮНКТАД визначається як середня арифметична величина від трьох величин, кожна з яких можна вважати індикатором ступеню транснаціоналізації відповідного показника:

- частки закордонних активів у сукупному обсязі активів i_A :

$$i_A = \frac{A_3}{\sum A_C}, \text{ де } A_3 - \text{вартість закордонних активів, } \sum A_C$$

– сукупна вартість активів;

- частки закордонних продажів у сукупному обсязі реалізації $i_{П}$:

$$i_{П} = \frac{\Pi_3}{\sum \Pi_C}, \text{ де } \Pi_3 - \text{обсяг закордонних продажів, } \sum \Pi_C$$

– загальний обсяг продажів (сукупний обсяг реалізації);

- частки закордонних працівників у їх сукупній чисельності $i_{ЧП}$:

$$i_{ЧП} = \frac{\mathcal{C}_{ПЗ}}{\sum \mathcal{C}_{ПС}}, \text{ де } \mathcal{C}_{ПЗ} - \text{чисельність закордонних пра-$$

цівників, $\sum \mathcal{C}_{ПС}$ – сукупна чисельність працівників;

і розраховується за формулою:

$$I_{ТН} = \frac{(i_A + i_{П} + i_{ЧП})}{3}.$$

Зважаючи на комплексний характер та багатоаспектність виявлення процесу транснаціоналізації з метою охоплення показником більшої кількості критеріїв, пропонуємо методику розрахунку індексу транснаціоналізації ($I_{ТН(V)}$) удосконалити за рахунок додаткового введення індексів:

- товарної (галузевої) диверсифікованості (ТД) – відношення кількості охоплених діяльністю ТНК галузей до загальної кількості видів діяльності за статисти-

кою (за даними UNCTAD до розрахунків беруться 33 методично-визначені сектори економічної діяльності):

$$i_{ТД} = \frac{ТД_{Г}}{\sum ТД_{ГЗ}},$$

де $ТД_{Г}$ – кількість охоплених діяльністю ТНК галузей;

$\sum ТД_{ГЗ}$ – загальна кількість видів діяльностей;

• географічної диверсифікованості ($ГД$) – відношення кількості країн географічної диверсифікації корпорації до загальної кількості країн світу (за даними UNCTAD до розрахунків беруться 62 методично-визначені країни світу):

$$i_{ГД} = \frac{ГД_{К}}{\sum ГД_{КЗ}},$$

де $ГД_{К}$ – кількість країн географічної диверсифікації корпорації,

$\sum ГД_{КЗ}$ – загальна кількість країн світу.

У цьому разі індекс транснаціоналізації ТНК буде матиме вигляд:

$$I_{ТН} = \frac{(i_A + i_{П} + i_{ЧП} + i_{ТД} + i_{ГД})}{5}.$$

Для акцентування приналежності даного показника до конкретної ТНК вважаємо доцільним визначити його як *індивідуальний індекс транснаціоналізації*.

Використовуючи удосконалену методику визначення індивіду-

ального індексу транснаціоналізації ($I_{ТН}$), виконаємо емпіричні розрахунки даного показника на основі двох динамічних рядів:

• 100-елементного ряду ТНК (добір корпорацій виконується на основі ранжування ТНК у 2008 році, опублікованому в доповіді WIR UNCTAD⁸ за 2009 рік по рейтингових таблицях «топ 25 найбільших ТНК з розвинутих країн», «топ 25 найбільших ТНК з країн, що ро-

⁸ UNCTAD, World Investment Report 2009. Transitional Corporation, Market Structure and Competition Policy. – New York and Geneva: United Nations, 2010. – 347 p., World Investment Report 2009. FDI Policies for Development: National and International Perspectives. – UNCTAD: New York and Geneva, 2010. – 322 p.

звиваються», «топ 25 найбільших ТНК з країн ЦСЄ», «топ 25 найбільших фінансових ТНК»⁹);

• 110-елементного часового ряду (від 1910 року до 2020 року (табл. 3)).

Проведення вибіркового порівняння удосконаленого індексу $I_{ТН}$ з традиційним дало змогу підтвердити більш високу результативність та аналітичність запропонованого нами підходу (табл. 4). Вибірка виконана по корпораціях, що є лідерами у рейтингу за 2008 рік та по періодах, що відповідають початку кожної світової економічної кризи. Для зручності побудови таблиці нами взяті такі умовні позначення: **А** – значення $I_{ТН}$ за методикою UNCTAD, **Б** – значення $I_{ТН}$ за авторською методикою (табл. 4).

Спираючись на результати проведеного компаративного аналізу розрахунків індексу транснаціоналізації по обох методиках, можна стверджувати, що значення індексу за авторською методикою більш очевидно характеризує розвиток компанії як транснаціональної і доводить, що кількісні критерії товарної та географічної диверсифікованості є надзвичайно важливими індикаторами ступеню міжнародності фірми. Крім того динаміка величини показника підтверджує, що на початку інтернаціоналізаційного періоду компанії мали незначну розгалуженість і переносили на зарубіжний ринок від 20 % до 25 % своєї діяльності за рахунок створення не чисельних але досить потужних філій.

Найбільший приріст індексу в період з 1970 року до кінця тисячоліття доводить суттєву активізацію інвестиційної діяльності ТНК, спрямовану переважно на створення нових структур у якомога більшій кількості країн. Зниження темпу приросту величини індексу з початку 3 тисячоліття є свідченням зміни тенденції інвестиційної поведінки ТНК у бік схильності до злиттів і поглинань інших потужних компаній. Характерним є продовження тенденції зростання величини індексу для компаній-агресорів чи стійких стратегів, таких як (Vodafone, ExxonMobil, Samsung Electronics) на фоні очевидного падіння індексу для втрачаючих міжнародні позиції одночасно з часткою активів (GM, AIG).

---

⁹ Handbook on Foreign Direct Investment by Small and Medium-sized Enterprises: Lessons from Asia. Executive Summary and Report of the Kunming Conference, 2009. – P. 74.

Отриманий на попередньому етапі моделювання удосконалений метод діагностики ступеню транснаціоналізації певної ТНК суттєво покращує якість отриманих результатів, втім не дає змоги оцінити транснаціоналізацію в масштабах усього світу. Тому, нами запропоновано і розроблено новий індикатор рівня **світової транснаціоналізації**, який завдяки загальному охопленню найпотужніших ТНК, об'єднаних у групи на основі загальновідомих класифікацій та рейтингів світових фінансових організацій дозволяє зробити екстраполяцію отриманих результатів на увесь світовий простір.

Таблиця 4

**Компаративний аналіз результатів
по розрахунках індексу транснаціоналізації
за методикою ЮНКТАД та авторською методикою¹⁰, %**

ТНК	1929		1970		1998		2004		2007	
	А	Б	А	Б	А	Б	А	Б	А	Б
General Electric	22,3 0	5,40	37,1 0	7,40	46,1 0	9,80	48,8 0	33,9 0	51,8 0	56,9 0
Hutchison Whampoa Limited	20,1 0	2,00	35,6 0	4,50	44,5 0	6,70	46,3 0	30,5 0	49,3 0	53,5 0
Gazprom	0,00	0,00	0,00	0,00	37,0 0	1,65	42,6 0	24,5 0	45,6 0	47,5 0
GE Capital Services	0,00	0,00	0,00	0,00	45,9 0	2,70	47,1 0	26,5 0	55,2 0	49,5 0

Додатково нами пропонується здійснювати узагальнену оцінку рівня транснаціоналізації з вибіркою по групах ТНК за основними галузями; окремо для американських ТНК; окремо по країнах БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай); що дозволить з огляду на стратегічні горизонти відслідковувати сприятливі чи загрозливі для суспільного розвитку тенденції.

Етап 4.2. Індекс світової транснаціоналізації. Вихідним етапом для розроблення середньостатистичного **індексу світової транснаціоналізації** може бути базова матриця (табл. 5), в якій горизонтальний динамічний

¹⁰ Для спрощення візуального вивчення змісту даної таблиці та далі по тексту нами представлена лише вибірка отриманих результатів.

ряд (j) складається з m -елементного часового ряду (роки від 1 до m); вертикальний динамічний ряд (i) каскадований за порядковими номерами ТНК, згрупованих по 25 «Топ» за 4-ма групами та набуває значень в інтервалі від 1 до n .

Таблиця 3

Розрахунок індивідуального індексу транснаціоналізації*

№ з/п	ТНК	Роки													
		1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2003	2004	2005	2006	2007
Група 1: Топ 25 ТНК з розвинутих країн															
1	General Electric	22,30	21,10	27,10	34,10	41,10	37,10	42,10	45,10	47,10	88,10	88,80	90,80	93,80	91,80
2	Vodafone Group Plc	21,40	20,20	26,20	33,20	40,20	36,20	41,20	44,20	46,20	87,20	87,90	89,90	82,90	90,90
...		...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
24	Eads	1,60	0,40	6,40	13,40	20,40	16,40	21,40	24,40	558	56,40	58,10	60,10	63,10	61,10
25	Nestlé SA	0,70	-0,50	5,50	12,50	19,50	15,50	20,50	23,50	53,0	55,50	67,20	69,20	62,20	60,20
Група 2: Топ 25 ТНК з країн, що розвиваються															
26	Hutchison Whampoa Limited	20,30	19,10	25,10	32,10	39,10	35,10	40,10	43,10	45,10	46,10	66,80	78,80	81,80	89,80
27	Cemex S.A.	19,40	18,20	24,20	31,20	38,20	34,20	39,20	42,20	44,20	45,20	45,90	47,90	60,90	78,90
...		...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
49	Flextronics International Ltd.	-0,40	-1,60	4,40	11,40	18,40	14,40	19,40	22,40	24,40	25,40	26,10	28,10	31,10	29,10
50	New World Development Co.	-1,30	-2,50	3,50	10,50	17,50	13,50	18,50	21,50	23,50	24,50	25,20	27,20	30,20	28,20
Група 3: Топ 25 ТНК з країн ЦСЄ															
51	Gazprom	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	41,10	42,10	42,80	54,80	57,80	55,80
52	Lukoil	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	40,20	41,20	41,90	43,90	56,90	54,90

Закінчення табл. 3

№ з/п	ТНК	Роки													
		1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2003	2004	2005	2006	2007
...		...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
74	Severstal	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	20,40	21,40	22,10	24,10	27,10	25,10
75	Mechel	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	19,50	20,50	21,20	23,20	26,20	24,20
Група 4:Топ 25 фінансових ТНК світу															
76	GE Capital Services	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	41,10	44,10	46,10	67,10	87,80	89,80	92,80	90,80
77	Citigroup	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	40,20	43,20	45,20	56,20	66,90	88,90	91,90	85,90
...		...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
99	Royal Bank of Canada	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	20,40	23,40	25,40	26,40	27,10	29,10	32,10	58,30
100	Banca Intesa	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	19,50	22,50	24,50	25,50	26,20	28,20	31,20	38,17

* Вибірково.

Таблиця 5

**Базова матриця розрахунку середньостатистичного індексу
світової транснаціоналізації¹**

№ з/п $i = [1; n]$	Назва ТНК	Країна базування	Пріоритет- на галузь	Позначення і розраху- нок індексу	Роки: $j = [1; m]$			
					ІТН $i1$	...	ІТН $i(m - 1)$	ІТН im
Група 1: Топ 25 ТНК з розвинутих країн								
1				ІТН 1j				
...				...				
25				ІТН 25j				
Загалом по групі № 1								
Група 2: Топ 25 ТНК з країн, що розвиваються								
26				ІТН 26j				
...				...				
50				ІТН 50j				
Загалом по групі № 2					$(\sum_{i=26}^{50} I_{ТН26j} + \dots + I_{ТН50j}) / 25$			
Група 3: Топ 25 ТНК з країн ЦСЄ								
51				ІТН 51j				
...				...				
75				ІТН 75j				
Загалом по групі № 3					$(\sum_{i=51}^{75} I_{ТН51j} + \dots + I_{ТН75j}) / 25$			
Група 4: Топ 25 фінансових ТНК світу								
76				ІТН 76j				
...				...				
100				ІТН 100j				
Загалом по групі № 4					$(\sum_{i=76}^{100} I_{ТН76j} + \dots + I_{ТН100j}) / 25$			

¹ Вибіркові дані.

Індекс світової транснаціоналізації $I_{TH_{ij}} = \left(\frac{\sum_{i=1}^n I_{TH_{ij}}}{n} \right) = \left(\frac{I_{TH_{1j}} + I_{TH_{2j}} + \dots + I_{TH_{(n-1)j}} + I_{TH_{nj}}}{n} \right)$					
---	--	--	--	--	--

Виходячи з зазначеного, щорічний середньостатистичний індекс світової транснаціоналізації розраховується за формулою:

$$I_{TH_{ij}} = \left(\frac{\sum_{i=1}^n I_{TH_{ij}}}{n} \right) = \left(\frac{I_{TH_{1j}} + I_{TH_{2j}} + \dots + I_{TH_{(n-1)j}} + I_{TH_{nj}}}{n} \right),$$

де $i = [1; n]$, $j = [1; m]$, $I_{TH_{ij}}$ – індивідуальний індекс транснаціоналізації окремої ТНК за конкретний рік.

Апробація методики розробки моделі квантифікованої оцінки процесу транснаціоналізації

Апробація методики розробки моделі квантифікованої оцінки процесу транснаціоналізації спирається на розроблений авторський алгоритм і передбачає виконання дій відповідно до завдань з п'ятого по сьомий етапи.

Етап 5. Виконання емпіричних розрахунків середньостатистичного індексу світової транснаціоналізації (табл. 6) проводиться на основі сформованої базової матриці, яка передбачає симбіоз 100-елементного динамічного ряду ТНК (добір корпорацій виконується на основі ранжування ТНК, опублікованому в доповіді WIR UNCTAD за 2008 рік по рейтингових таблицях «топ 25 найбільших ТНК з розвинутих країн», «топ 25 найбільших ТНК з країн, що розвиваються», «топ 25 найбільших ТНК з країн ЦСЄ», «топ 25 найбільших фінансових ТНК») та 110-елементного часового ряду (від 1910 року до 2009 року з прогнозом до 2020

року) із виокремленням проміжних підсумків по кожній з чотирьох груп країн

Проведені розрахунки дають змогу оцінити стан трансналізаційних процесів окремо по різних групах країн. Так, у розвинутих країнах, які повсякчас залишались лідерами транснаціоналізації, демонструючи стійку позитивну тенденцію до зростання середньостатистичного індексу транснаціоналізації, його величина за неповні 100 років зросла майже у чотири рази і склала в середньому по групі понад 40 %.

Таблиця 6

**Розрахунок середньостатистичного індексу
світової транснаціоналізації²**

№ з/п	Назва ТНК	1920	...	1990	...	2000	...	2003	2004	2005	2006	2007
Група 1: Топ 25 ТНК з розвинутих країн												
1	General Electric	22,3 0		45,1 0		47,1 0		88,1 0	88,8 0	90,8 0	93,8 0	91,8 0
2	Vodafone Group Plc	21,4 0		44,2 0		46,2 0		87,2 0	87,9 0	89,9 0	82,9 0	90,9 0
...		...		...		...		...	...	...	...	...
24	Eads	1,60		24,4 0		46,4 0		56,4 0	58,1 0	60,1 0	63,1 0	61,1 0
25	Nestlé SA	0,70		23,5 0		45,5 0		55,5 0	67,2 0	69,2 0	62,2 0	60,2 0
Загалом по групі № 1		11,5 0		34,3 0		39,3 0		47,3 0	58,0 0	60,0 0	63,0 0	71,0 0
Група 2: Топ 25 ТНК з країн, що розвиваються												
26	Hutchison Whampoa Limited	20,3 0		43,1 0		45,1 0		46,1 0	66,8 0	78,8 0	81,8 0	89,8 0
27	Cemex S.A.	19,4 0		42,2 0		44,2 0		45,2 0	45,9 0	47,9 0	60,9 0	78,9 0
...		...		...		...		...	...	...	...	...
49	Flextronics International Ltd.	- 0,40		22,4 0		24,4 0		25,4 0	26,1 0	28,1 0	31,1 0	29,1 0
50	New World Development Co.	- 1,30		21,5 0		23,5 0		24,5 0	25,2 0	27,2 0	30,2 0	28,2 0
Загалом по групі № 2		9,50		32,3 0		34,3 0		45,3 0	56,0 0	58,0 0	61,0 0	69,0 0
Група 3: Топ 25 ТНК з країн ЦСЄ												
51	Gazprom	x		x		41,1 0		42,1 0	42,8 0	54,8 0	57,8 0	55,8 0
52	Lukoil	x		x		40,2 0		41,2 0	41,9 0	43,9 0	56,9 0	54,9 0
...		x		x		...		...	...	...	...	...
74	Severstal	x		x		20,4		21,4	22,1	24,1	27,1	25,1

² Вибірково.

					0	0	0	0	0	0
75	Mechel	x		x	19,5 0	20,5 0	21,2 0	23,2 0	26,2 0	24,2 0
Загалом по групі № 3		x		x	30,3 0	31,3 0	32,0 0	34,0 0	37,0 0	35,0 0

Закінчення табл. 6

№ з/п	Назва ТНК	1920	...	1990	...	2000	...	2003	2004	2005	2006	2007
Група 4:Топ 25 фінансових ТНК світу												
76	GE Capital Services	x		44,1 0		46,1 0		67,1 0	87,8 0	89,8 0	92,8 0	90,8 0
77	Citigroup	x		43,2 0		55,2 0		56,2 0	66,9 0	88,9 0	91,9 0	85,9 0
...		x		...		...		...	...	...	...	...
99	Royal Bank of Canada	x		23,4 0		25,4 0		26,4 0	27,1 0	29,1 0	32,1 0	58,3 0
100	Banca Intesa	x		22,5 0		24,5 0		25,5 0	26,2 0	28,2 0	31,2 0	32,1
Загалом по групі № 4		x		33,3		35,3		56,3	67,0	69,0	72,0	73,8
Індекс світової транснаціоналізації		10,5		22,7 3		34,8		45,2	47,9	55,2 5	58,2 5	62,2

Слід зазначити, що по даній групі країн величина середньостатистичного індексу транснаціоналізації має суттєвий стримуючий фактор, який виявляється у корпоративних процесах злиттів і поглинань.

Етап 6. Отримані на основі запропонованої нами методики результати динаміки індексу світової транснаціоналізації дозволили побудувати графічну модель розвитку цього процесу (рис. 1), відповідна якій крива T досить наочно відображає на фоні періодів стрімкого зростання показника з характерними максимальними екстремумами в точках $T1, T3, T5, T7$, циклічні спади (відрізки $T1T2, T3T4, T5T6$ та $T7T8$), які проектуючись на вісь абсцис співпадають з перед початковими періодами світових криз (1930-х років, початку 70-х років, кінця 90-х років ХХ ст. та

поточну глобальну фінансову кризу, яка розпочалася в середині 2007 року).

Викликає певний інтерес динаміка значення індексу фінансових ТНК, який протягом останніх 40-ка років перевищує не лише середньостатистичні значення, але й навіть рівень транснаціоналізації найбільших ТНК з 1-ї групи країн, а у періоди кризових потрясінь (1920–1935, 1970–1975, 1990–2000, 2007 та по сьогодні) їхній показник так само стрімко падає (рис. 2), що обґрунтовує особливість процесу розвитку фінансових ТНК.

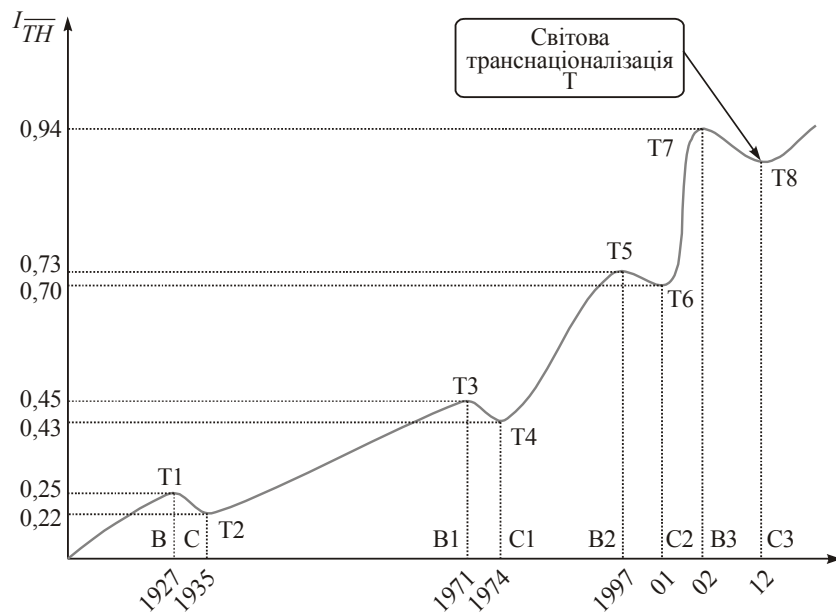

Рис. 1. Динаміка середньостатистичного індексу світової транс націоналізації (побудовано авторами на основі власних розрахунків)

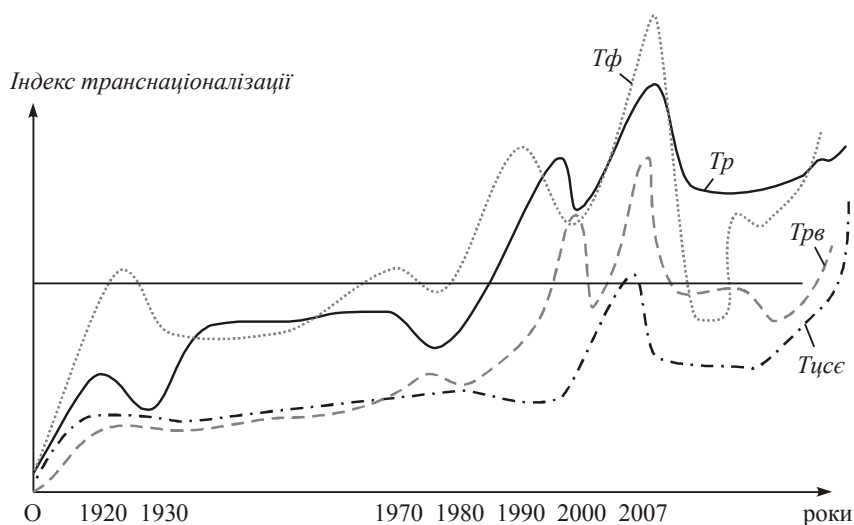

Рис. 2. Динаміка індексу транснаціоналізації по групах: для 25 найбільших ТНК з розвинутих країн (крива T_r); 25 найбільших ТНК з країн, що розвиваються (крива T_{rv}); 25 найбільших ТНК з країн ЦСЄ (крива $T_{цсе}$); 25 найбільших фінансових ТНК (крива T_ϕ)³

Демонструючи карколомні злети за рахунок переважно фіктивних капіталів, фінансові ТНК стрімко нарощують свою капіталізацію та прибутковість на етапах сталого розвитку світового господарства, чим участь в зумовлена і їхня надзвичайна інвестиційна активність, особливо стосовно рецесії найнижче падіння індексу прослідковується саме по цій групі компаній.

Стосовно ТНК з країн ЦСЄ, то оцінювати активний розвиток їх діяльності доцільно починаючи лише з середини 90-х років 20 ст., коли внаслідок проходження політичних змін на пострадянському просторі став можливим розквіт приватного капіталу та підприємницької діяльності. Втім темпи транснаціоналізаційних трансформацій у них настільки пришвидшені, що по окремих ТНК з цього регіону (Лукойл, Газпром тощо) величина індексу транснаціоналізації вже випереджає середньостатистичний світовий рівень.

Процеси активної транснаціоналізації у країнах, що розвиваються, внаслідок лібералізації світового

³ Побудовано авторами на основі власних розрахунків.

економічного життя були розпочаті з 70-х років минулого століття. Як наочно ілюструє графічна інтерпретація динаміки процесу транснаціоналізації (див. рис. 2), прослідковується досить усталена тенденція щодо паралельності розвитку процесу із досить стабільним інтервалом, який характеризує ступінь відриву групи розвинутих країн (крива T_p) від групи країн, що розвиваються (крива $T_{pв}$).

Втім, попри попередні очікування аналітиків, перебіг останньої світової фінансової кризи показав, що хоча країни, які розвиваються, постраждали від неї найбільше, в перспективі вони стануть головними вигодонабувачами і центр розвитку транснаціоналізації переміститься в бік саме цих країн, які наздоженуть розвинуті не лише номінально. Зокрема, передбачається, що зближення в рівнях транснаціоналізації до 2014 року буде зумовлено зростанням приблизно на 60 % економічного рівня країн, що розвиваються, на фоні зростання розвинутих економік лише на 12 %, що у 5 разів повільніше.

Як демонструє поведінка кривої $T_{pв}$ та дані табл. 6, локомотивом світової транснаціоналізації фактично були азійські країни і переважно Китай, у той час як країни Латинської Америки і Східної Європи виглядали значно слабшими, оскільки очікували інвестиційних трансів від іноземних ТНК.

Але отримані прогностичні дані та побудований на їх основі графік (рис. 2 і 3) показують, що вже починаючи з 2010 року дистанція між розвинутими країнами та тими, що розвиваються почне стрімко скорочуватись завдяки пришвидшенню транснаціоналізаційних процесів у країнах Латинської Америки і Східної Європи, які з аутсайдерів перетворяться на рушійну силу світової транснаціоналізації. Це підтверджують і аналітики Merrill Lynch, які заявляють про швидке оздоровлення і готовність до оновлюючого зростання економік цих країн, спираючись на фінансові індикатори Росії і Бразилії, де зростання ВВП прогнозується відповідно на 5 % і 5,3 %.

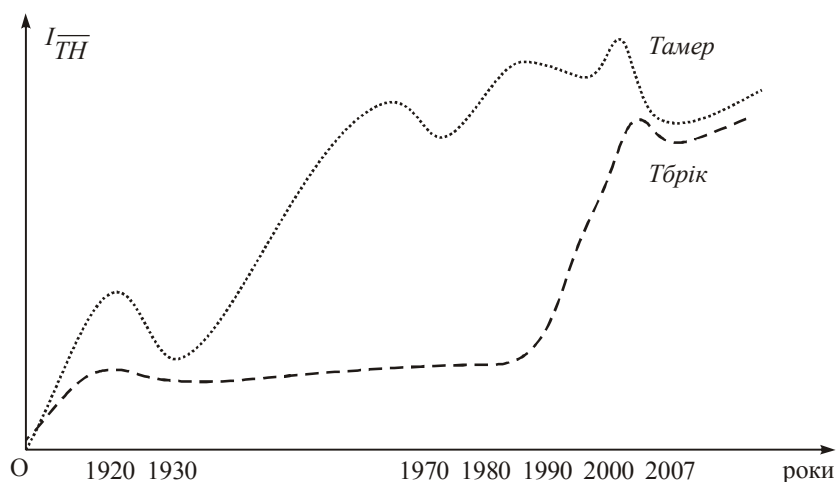

Рис. 3. Динаміка індексу транснаціоналізації в середньому для американських ТНК (крива $T_{\text{амер}}$) та ТНК з країн БРІК (крива $T_{\text{брік}}$).⁴

Динаміка розвитку індексу транснаціоналізації американських ТНК та ТНК з країн БРІК зазнає суттєвих модифікацій у зв'язку із стрімким проривом компаній з таких країн, як Бразилія Індія, Росія та Китай. Даний індекс показав різке зростання ТНК з країн БРІК, які на основі максимальної мобілізації національної ресурсної бази та ефективного використання глобалізаційних факторів економічного розвитку мають цілком реальні перспективи в недалекому майбутньому стати новими світовими центрами економічної та фінансової влади.

Основною рушійною силою у такому бурхливому розвитку ТНК з країн БРІК стало те, що наприкінці 90-х рр. 20 ст. світові інвестори, які розчарувалися у компаніях «азійських тиграх» та розпочали повально вкладати кошти у економіку країн ЦСЄ, Індії, Китаю та багатьох країн Південної Америки, що й пришвидшило їх зростання. Хоча американські ТНК, не зважаючи на послаблену капіталізацію своїх компаній, все ще залишаються ключовими гравцями на світовій арені, про що свідчить показник індексу траснаціоналізації.

⁴ Побудовано авторами на основі власних розрахунків.

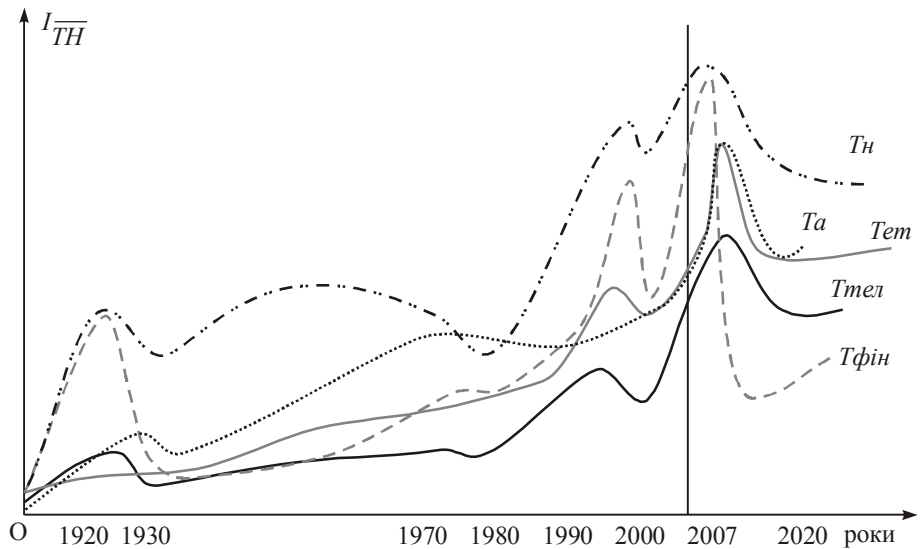

Рис. 4. Динаміка індексу транснаціоналізації за основними галузями: нафто-газова (крива T_n), фінансова (крива $T_{фін}$), електротехнічна (крива $T_{ет}$); телекомунікаційна (крива $T_{тел}$), автомобільна (крива T_a). ⁵

Динаміка індексу транснаціоналізації підтверджує особливість діяльності фінансової галузі, а саме те, що вона дуже вразлива та швидкозмінна відносно загальносвітової ситуації. Також підтверджується твердження про значну її відірваність від реального сектору економіки. Нафтогазова галузь свідчить про те, що внаслідок поступового переходу світової спільноти до енергозберігаючих технологій, процес транснаціоналізації показує тенденцію до зменшення в цій галузі. Хоча цей сектор економіки ще залишається дуже потужним. Електротехнічна та телекомунікаційні галузі економіки мають майже однакову тенденцію розвитку, натомість остання проявила більшу уразливість у кризові періоди часу.

Щодо поширення траснаціоналізації в автомобільній галузі, то очевидним є відносно стабільний зростаючий характер розвитку починаючи з середини 1930-х років й до поточної глобальної кризи, яка поставила

⁵ Побудовано авторами на основі власних розрахунків.

цю галузь на колосальне збиткування та на невизначену у часі стабілізацію.

Висновок

Отже, застосування створеної нами комплексної методики розробки моделі квантифікованої оцінки процесу транснаціоналізації уможливило проведення аналітичних досліджень динаміки розвитку транснаціоналізації не лише на рівні окремої ТНК, але й на галузевому рівні, по окремих групах країн та світовому господарству в цілому.

Література

1. *Алексеевко Л. М.* Актуальні проблеми мобілізації фінансового капіталу // *Фінанси України.* – 2004. – № 5. – С. 30 – 38.
2. *Аркутовенко А.* Глобальні інвестиційні потоки та місце ТНК в міжнародній інвестиційній діяльності // *Збірник наукових праць.* Вип. 29 / Відп. ред. В.Є. Новицький. – К.: ІСЕМВ НАН України, 2001. – С. 122-127.
3. *Білорус О.Г., Лук'яненко Д.Г. та ін.* Глобалізація і безпека розвитку: Монографія. – К.: КНЕУ, 2001. – 736 с.
4. *Грищенко А.* Актуальні проблеми формування інвестиційного клімату для ТНК // *Зб. наук. пр.* Вип. 32 / Відп. ред. В.Є. Новицький. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2003.
5. *Данилюк Н.* Розвиток ТНК: деякі аспекти впливу на навколишнє середовище: Транснаціональні корпорації // *Ринок цінних паперів України.* – 2004. – № 1-2.
6. *Зименков Р.* Зарубежная деятельность американских ТНК // *Российский экономический журнал.* – 2001. – № 11. – С. 19.
7. *Левківський В.М.* Національні економічні інтереси як імператив у відносинах України з ТНК // *Збірник наукових праць.* Вип. 37. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2003. – С. 76-82.
8. *Луцишин З.О.* Інтернаціоналізація потоків капіталу – основа фінансової глобалізації // *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць.* Вип. 30. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Інститут міжнародних відносин. – 2001. – С. 81-96.
9. *Мочерний С.* Транснаціональні корпорації (ТНК) // *Економічна енциклопедія: У трьох томах.* Т.3 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.

10. *Пашин С.Т.* Функционирование ТНК: организационно-экономическое обеспечение. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика»», 2002. – С. 189.

11. *Руденко Л.В.* Управління потоками капіталів у сучасній бізнес-моделі функціонування ТНК: Монографія. – К.: Кондор, 2004. – 480 с.

12. *Сиденко С.В.* Социальные аспекты развития современной мировой цивилизации // Цивилизационные модели современности и их исторические корни / Ю.Н.Пахомов, С.В. Крымский. – 2002.

13. *Сорос Дж.* Джордж Сорос про глобалізацію. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. – 173 с.

14. Handbook on Foreign Direct Investment by Small and Medium-sized Enterprises: Lessons from Asia. Executive Summary and Report of the Kunming Conference, 2009. – P. 74.

15. *Stiglitz J.* On Changing the Global Financial Architecture (Exepts from Globalization and Its Discontents) // Transition. The World Bank. Vol. 13, № 3, May – June 2005. – P. 16-17.

16. UNCTAD, World Investment Report 2009. Transitional Corporation, Market Structure and Competition Policy. – New York and Geneva: United Nations, 2010. – 347 p.

17. World Investment Report 2009. FDI Policies for Development: National and International Perspectives. – UNCTAD: New York and Geneva, 2010. – 322 p.

Стаття надійшла до редакції 23.03.2009